

Kongelev og krongods

AF

OLE FENGER

Le conformisme commence à la définition

(G. BRAQUE)

I en tiltrængt og derfor velkommen historiografisk undersøgelse af begreberne kongelev og patrimonium konstaterer Anders Leegaard Knudsen, at der siden midten af det 19. århundrede har hersket en tradition i dansk historiografi vedrørende begreberne kongelev og patrimonium.¹ »Meget få har slået sig i tøjret. Der har hersket en forbløffende enighed, ikke alene i helhedsopfattelsen, men også i synet på det kildemateriale, der kunne komme i betragtning«. Ifølge forfatteren kan der måske hos de senere historikere anes træk i en anden retning, men uviljen mod at slippe den traditionelle opfattelse har været for stor, og – kan man tilføje – man har bøjet sig for de juristers autoritet, der har cementeret den traditionelle sondring imellem på den ene side patrimonium og på den anden side kongelev i betydningen krongods: Johs. Steenstrup, Henning Matzen og Poul Johs. Jørgensen. Leegaard Knudsen omtaler selvfølgelig Steenstrup udførligt og nævner Poul Johs. Jørgensen, men trekløverets »retshistoriografiske« betydning, eller nærmere bestemt virkningerne af de tre juristers metode hører med til en forklaring af historikernes, Kr. Erslevs, Erik Arups, Aksel E. Christensens, Niels Skyum-Nielsens og andres, syn på den danske konges gods i højmiddelalderen.

Johannes C.H.R. Steenstrup var født i 1844 og tog i 1869 juridisk embedseksamen. Herefter var han i fire år assistent i Overformynderiet, men kom samtidig ind på undersøgelser af danske landboforhold i 16. og 17. århundrede og længere tilbage. I 1872 udsendte professor i historie Caspar Paludan-Müller en afhandling *Om Kong Valdemars Jordebog*, som han efter en grundig gennemgang endte med at betegne som en bog, der havde tjent til øvelse i skrivning. Denne konklusion provoke-

¹ Historisk Tidsskrift, 88 (1988) s. 213-228, specielt s. 222.

rede Steenstrup i en sådan grad, at han tog handsken op. Som 30-årig offentliggjorde han i 1874 sine *Studier over Kong Valdemars Jordebog*, et omfattende værk på 493 sider, skrevet på imponerende kort tid. Der er tale om en detaljeret fremstilling af det danske samfund og dets administration i 1200-tallet, en opgave, som ingen havde taget op før ham, samt en tolkning af håndskriftets lister over kongens indtægter og formue. Paludan-Müller reagerede skarpt over for den unge juridiske kandidat og fastholdt sin konklusion om håndskriftets tolkning i *Kong Valdemars Jordebog*. Et Stridsskrift, 1874.

I sine jordebogsstudier (s. 366) definerer Steenstrup ordet kongelev, som »de Ejendomme, der vare henlagte til Kongernes Underhold og skulde bevares som Kronens Eje, uafhængig af Kongernes Skiften. Mod-sætningen hertil danner Patrimoniet ...«.

I sin artikel gennemgår Leegaard Knudsen de ældre historikers udlægning af ordet kongelev, som allerede Suhm i 1792 betegnede som krongods, mens patrimonium ifølge ham er det kongelige gods, der ikke er kongelev. Leegaard Knudsen nævner ikke grundlæggeren af faget dansk retshistorie, Peter Kofod Ancher (1710-88), som i sine *Samlede Skrifter* (Bd. 1, udg. i 1807, s. 456) gentager Suhms forklaring på begrebet kongelev: kongens brød. Kofod Ancher tilføjer: »I den Mening kaldes ofte Kongens Gods, eller hvad deraf blev svaret til Kongens Bord, i Kong Valdemars Jorde Bog ... Konung lef«.

Anchers efterfølger som retshistoriker J.L.A. Kolderup Rosenvinge (1792-1850) betoner i sine *Grundrids af den danske Lovhistorie* (I. Del, 1822) lovens regler om kongens ret til danefæ og vrag samt hans forstrandsret (s. 103): »Kongerne synes endvidere at have havt Proprieteten over Sunde, Floder og de større Fjorder, ligesom over Almindinger, dog saaledes, at de tilgrændsende Beboere beholdt Nyttens og Brugen«. Men den største del af de jorder, som var i privates hænder, ejedes »med fuldkommen Ejendomsret«. Dette bør nævnes, fordi Leegaard Knudsen om J.M. Velschow konstaterer, at denne i 1831 var den første, der inddrog kongens krav på almindinger og anden uopdyrket jord. I sine *Grundrids af den danske Retshistorie* (1832, s. 192) opstiller Kolderup-Rosenvinge (nu med bindestreg) en sondring imellem offentlige og private ting som baggrund for forskellen imellem offentlige og kongens ting. Han skriver, at herreløse ting i de ældste tider kunne bemægtiges af enhver, og som sådanne ansås krigsbytte, udyrket jord og vildt. Men tidligt, »efter at Statsforholdet var blevet nogenlunde ordnet«, må man have erkendt som regel, at hvad ingen ejede, tilhørte kongen, derfor kunne almindinger, strømme, forstrande, vrag, forladt arv og skjulte skatte betragtes som offentlige ting. »Naturligvis maa ogsaa til denne

Klasse af Ting henregnes Kongsgaardene, i senere Tider de Kongelige Slotte og Krongodser«.

Allerede her spores en uklarhed: Hvis offentlige ting og kongens ting pr. definition er forskellige juridiske kategorier, til hvilken af de to skal da henregnes, hvad kongen ejer, fordi ingen andre gør det?

Begrebet offentlige ting, herunder krongods, som modsætning til kongens ting, herunder hans patrimonium, forudsætter den juridiske person, som kronen må være, til forskel fra kongen som fysisk person. Om den juridiske person mere nedenfor, her blot den konstatering, at Kolderup-Rosenvinge hverken opererer med en juridisk person eller med regalebegrebet: Kongens ret til sunde, floder og de større fjorde »synes allerede under Knud den Hellige« at have været erkendt som udslag af kongens ejendomsret til disse vande og til forstranden, forladte vag, arv uden arving, skjulte skatte osv. Også til regalerne vendes tilbage senere. I øvrigt anfører Kolderup-Rosenvinge, at hustofterne tidligt synes at have været skyldsatte til udredelse af skatter, stud, leding og innæ, og kun i et par noter (s. 216, a og 229, e) nævnes Valdemars jordebog, men sondringen kongelev over for patrimonium omtales ikke. I øvrigt så de ældre retshistorikere ikke noget problem i forskellen imellem kongernes arvejord og deres skatteindtægter.

I 1834, to år efter Kolderup-Rosenvinges *Grundrids*, offentliggjorde H.N.A. Jensen en artikel om kongelev, som Leegaard Knudsen gør rede for. Jensen tager fat på spørgsmålet om specielt kongelevets opståen. Fra gammel tid gjaldt i Norden den regel, at det ingen ejer, ejer kongen. Det betyder ifølge Jensen, at almindinger hørte under kronen. Når skov og vildnis blev opdyrket, opstod krongodser, fordi jorden tilhørte kongen. Hermed vil han dog ikke forklare byernes oprindelse. De må formodes at have været centre i syslerne, tingsteder og små kongesæder, der er tilfaldet kronen, da Gorm den Gamle samlede riget. Jensen konstaterer, at denne antagelse forlener kongelevet med en meget høj alder.

Dernæst omtaler Leegaard Knudsen N.M. Petersen, der i 1847 endnu stærkere betonede den, efter hans mening, uindskrænkede ret, kongen havde opnået til landet ved rigets samling. Nok havde kongen ret til al jord, men herudover havde han i umiddelbar besiddelse kongelevet, der var kronens, og patrimoniet, der var kongeslægten's gods. Petersen gør dog intet forsøg på at forklare de to begrebers opkomst.

Billedet tegner sig stadig mere uklart: Hvad betyder det, at kongen ejer rigets jord, vande, visse værdier, alt, hvad ingen ejer, at han har kongelevet i umiddelbar besiddelse, og hvad var egentlig kongens, og hvad var kronens?

I 1871 forsøger Caspar Paludan-Müller at skære igennem: Med jordebogens kongelevliste adskilles kongens gods i de to hovedkategorier: Kongehusets gods og kongedømmets indtægter og jordegods. Endelig var adskillelsen dog ikke, efterhånden blev mere og mere kongegods til krongods. Leegaard Knudsen påpeger, at det nye i Paludan-Müllers afhandling er hans kategoriske afvisning af at stille patrimonium op mod kongelev. Patrimonium er kun kongens fædrearv og ikke alt jordegods ud over kongelevet. Kongen kunne arve fra andre linjer end den fædrene, og han kunne købe gods. Jordebogens lister opregner, hvad kongen besad »under forskellige retstitler«: Udover fædrearven: arv fra andre linjer, købegods og de gamle kongelige almindinger og hvad der opstod på dem. På grund af jordebogslisternes manglende sammenhæng konkluderede Paludan-Müller som nævnt, at der var tale om en øvebog i skrivekunst.

Her kommer så de jurister ind i billedet, som dyrkede retshistorien. Samme år som Paludan-Müllers afhandling, 1871, udkom dr.jur. Chr. L.E. Stemmanns *Den danske Retshistorie indtil Christian V's Lov*, som er en opfølgning og ajourføring af Kolderup-Rosenvinges tilsvarende værk fra 1832. Stemmann er kortfattet vedrørende det her behandlede emne:

»Kongens Indtægtskilder bestode for en stor Deel i Jordegodser, som enten vare hans Privateiendom og som saadan efter de for Arveretten gjældende Regler gik over til hans Slægtninge, eller som Statseiendom vare overladte Kongen til Benyttelse og Underhold. Disse to Arter af faste Eiendomme, som vistnok tildeels hidrørte fra ældre Tider og paa forskellig Maade efterhaanden bleve forøgede, betegnes hos Saxo som patrimonium regis og bona, qua ad fiscum regium pertinebant, og en stor Mængde af begge Arter, adspredt overalt i Riget, opføres i Valdemars Jordebog, hvor dette egentlige Krongods kaldes *konunglef* i Modsætning til Kongens patrimonium eller Privateiendom. Foruden de af disse og andre Kilder, saasom Vrag, forladt Arv, Bøder m.m., flydende Indtægter, ydedes der til Kongen visse ved gammel Vedtægt og Sædvane bestemte Afgifter (»Stud« d.e. Hjælp eller Bidrag) i Penge eller Naturalier og personlige Arbejder og Ægter (Innæ).«

I sine Studier over *Kong Valdemars Jordebog* fra 1874 henviser Johs. Steenstrup kun til Stemmanns fremstilling i enkelte noter. Det er Paludan-Müller og hans karakteristik af jordebogshåndskriftet, juristen Steenstrup vil gøre op med. Og som jurist må han betegnes i dette opgør, i sin metode og argumentation, uanset hvor eminent han siden som professor i Nordens historie og antikviteter gjorde sig fortjent som historiker

på en række forskellige områder, den danske bondestands historie, dansk historiografi, middelalderens folkeviser, stednavne, bebyggelses-historie og mange andre emner, som ofte ikke havde været behandlet videnskabeligt. Bemærkes bør i denne forbindelse *Den danske Kvindes Historie fra Holbergs Tid til vor* (I-II, 1917).

Steenstrups udgangspunkt i *Studier* er i overensstemmelse med den traditionelle udlægning af jordebogen, hvorefter der må sondres imellem krongods og patrimonium, men i modsætning til Paludan-Müller vil Steenstrup ud fra en modsætningslutning fra kongelev ved patrimonium forstå kongernes private formue og ikke kun deres fædre-arv. Paludan-Müller hævdede, at ordet patrimonium skulle tages for pålydende. Steenstrup anførte, at »når Kongerne disponere over privat Gods vil man næsten altid finde dette kaldt Patrimonium« (*Studier*, s. 381). Juristen Steenstrup betragter sondringen som bindende og alt-dækkende, så patrimonium er alt kongens gods, som ikke er kongelev.

Forklaringen herpå findes i den form for retsvidenskab, som 1800-tallets retslærde havde udviklet på grundlag af oplysningstidens rationalistiske naturret. Naturretsfolkene ønskede, at retsvidenskaben skulle være »rigtig« videnskab på linje med geometri og matematik. Man indførte den syntetiske metode i retsvidenskaben, og resultatet blev et omfattende og uhyre kompliceret system af over- og underordnede regler bygget op efter geometrisk mønster. Som i geometrien byggede reglerne på nøjagtige definitioner af begreber. Fra disse begrebsdefinitioner videreudviklede man så reglerne ved logiske slutninger, dvs. at man skabte en rent formallogisk retsvidenskabelig metode. Derved skabtes grundlaget for 1800-tallets begrebsjurisprudens og dens store kodifikationer.

Specielt vedrørende retten til jord banede naturrets- og oplysningsidéerne vejen for den liberale ejendomsret, som kom til at præge næsten hele Europa i 1800-tallet, og som karakteriseres af et ekstremt stærkt ejendomsbegreb. Efter den franske revolution opstod i Tyskland »den historiske skole« inden for retsvidenskaben. Den udviklede sig i to retninger: Den ene tog udgangspunkt i romerretten som det historiske grundlag for gældende tysk ret, den anden var en skole af »germanister«, som lagde en oprindelig germansk ret til grund for tysk retsudvikling. Så uenige tilhængerne af de to retninger kunne være, var der enighed om, at *systemet* måtte være et og det samme, nemlig det af den rationalistiske naturret opbyggede totale og universelle system, ingen diskussion om det.

Et eksempel: Germanisten Karl von Amira (1848-1930) udarbejdede et storværk *Nordgermanisches Obligationenrecht*, Bind I om »Altschwedi-

sches Obligationenrecht« udkom i 1882, Bind II i 1895 omhandlede »Westnordisches Obligationenrecht«, mens et lignende værk om danske forhold ikke så dagens lys. Von Amira kunne sagtens have skrevet det efter samme mønster som den gammelsvenske og den vestnordiske obligationsret, for metoden var den at anbringe de indsamlede retsregler i det givne systems skuffer. Systemet måtte altid have eksisteret, og nordboerne fra vikingetid og ældre middelalder kunne ikke skabe eller leve efter regler, som ikke passede i systemet, som i øvrigt genfindes i alle detaljer i den tyske *Bürgerliches Gesetzbuch*, som trådte i kraft 1. januar 1900.

På grund af deres store interesse for de nordiske retskilder blev von Amira og andre tyske retshistorikere af den germanistiske skole højt anset i de nordiske lande. Von Amira blev i 1907 medlem af »Det kgl. Danske Videnskabernes Selskab«, hvor Steenstrup var blevet optaget i 1882.

Den især ved tyske juridiske fakulteter docerede begrebsjurisprudens vandt stor udbredelse, således også ved Københavns Universitet. Både Steenstrup og den fire år ældre Henning Matzen blev i deres studium eksercerede efter begrebsjurisprudensens metode. Begge havde som studenter besvaret en af universitetet udskrevet prisopgave om den danske panterets historie. Matzen fik guldmedalje, Steenstrup accessit. I 1870 blev Matzen professor i retshistorie.

På denne juridisk-metodiske baggrund forstår man bedre Steenstrups reaktion på Paludan-Müllers snævre patrimoniumsbegreb. Den juridiske sondring imellem offentlige og private ting omfatter pr. definition alle ting. De offentlige ting er kongedømmets ting som krongods, kongens private ting er alle hans egne ting, hele hans formue inklusive hans patrimonium. De offentlige ting kunne kongen ikke afhænde, over sin private formue kunne han frit disponere. Nu var Paludan-Müller jo historiker uden juridisk baggrund og derfor uhildet af de juridiske sondringer, begreber og definitioner. Netop derfor kommer han sandsynligvis ofte nærmere på middelalderens retsforhold, som jo ikke var sat i system.

Ligesom rettens system og begreber for datidens jurister var givne størrelser, var de hævet over historien. Derfor måtte retsfænomenernes oprindelse fortabe sig i en fjern fortid. »Oprindelig« og »fra gammel tid« er faste klicheer i Steenstrups og Matzens beskrivelser af retsfænomener. Arveret og ejendomsret må altid have eksisteret, som vi kender dem, og kongelev må være et meget gammelt fænomen.

I sine *Studier over Kong Valdemars Jordebog* skriver Johs. Steenstrup (s. 367):

»Hvor langt tilbage i Tiden man her i Landet har sondret bestemt mellem de Kronen tilhørende Besiddelser og Kongens Familiegods, kan vanskeligt afgjøres, men da Saxo paa flere Steder nævner Kongernes Patrimonium som en Gjenstand, hvorover disse særligt disponere, og da han beretter, at Valdemar I testamenterede til Klostre Halvdelen af Patrimoniet, men ikke af det Kronen tilhørende Gods – vil det ses, at Adskillelsen er gammel«.

I en note citerer Steenstrup en sætning hos Saxo, hvori det hedder: »Præterea locis monastica religione sacratis dimidium patrimonii sui, quæ ad fiscum regium pertinebant exceptis, testamento legavit«: Desuden skænkede han klostrene i sjælegave det halve af patrimoniet, »men ikke det kronen tilhørende gods« ifølge Steenstrups oversættelse, men Saxo skriver ikke kronen, men kongens pengekasse, *fiscum regium*. Steenstrup gør opmærksom på, at Caspar Paludan-Müller fortolkede Saxo således, at *fiscus regius* stilles i modsætning til *latifundia regia*, »saaledes at det ene eller det andet af disse skulde betyde Kongens private Formue«. Paludan-Müller begrundede sin opfattelse med et sted hos Saxo, hvor en gave fra kongen til Lunds domkirke skulle udredes af kongens kasse og hans egne ejendomme, »ex fisco suo regiisque latifundiis ...«. Steenstrup bestrider, at disse ord kan forstås således, at kongen forøgede kirkens formue både af egne og kronens midler, »hvis der antydes nogen *Forskjel*, er det mellem Gave af Statens Penge og Kronens store Jordegods«. Steenstrup slår fast, at *latifundia* i klassisk og efterklassisk latin betyder udstrakt jordegods, og at *fiscus* hos Saxo oftest bruges i betydningen pengebeholdning. Således på to steder: Det første (i 1931-udgaven v. Olrik og Ræder, s. 277 l. 31): Sed cum promissum æs ex proprio fisco solvere requiret. (Olriks oversættelse: Men da han ej af sit eget skatkammer kunde udrede det lovede guld ...), og det andet sted: (smst. s. 504 l. 36): ex fisco suo se stipendia Carolo soluturum promittit. (Sammes oversættelse: Valdemar ... lovede at lønne Karl ud af sit eget gods).

Såvidt Steenstrups første argument for, at adskillelsen imellem det kronen tilhørende gods og kongens patrimonium er gammel. Vedrørende dette argument kan bemærkes, at Saxo udover de citerede, på seks andre steder bruger ordet *fiscus*.² Disse steder bekræfter for så vidt Steenstrups konstatering af, at Saxo som oftest bruger ordet *fiscus* for en

² I 1931-udgaven: s. 12 l. 3 ex fisco suo, s. 127 l. 38 ex fisco regis, s. 249 l. 4 id solum æs quæstor in fiscum supputando colligeret, s. 249 l. 6 recipiebatur quidem in fiscum, s. 299 l. 34 ex fisco suo, s. 504 l. 36 ex fisco suo.

pengebeholdning, men bemærkes kan det hertil, at der tales om »kongens« pengekasse, om »hans« pengekasse og et enkelt sted om »kongernes« pengekasse. Saxo taler ikke om »kronens« penge eller gods ej heller om *bona regalia*, så dette Steenstrups første argument for en gammel adskillelse imellem patrimonium og det kronen tilhørende gods er tvivlsomt, ikke mindst når det må tilføjes, at ordet *fiscus* i den romerske kejsertid stod for den kejserlige privatkasse eller de kejserlige indtægter, i modsætning til ordet *ærarium*, der stod for den offentlige finanskasse eller »statskassen« med et nutidigt ord.

At Saxo hyppigt taler om patrimonium i betydningen af fædreneav eller blot arvegods, kan ikke undre, for alle havde arveret, men undre kan måske Steenstrups og hans efterfølgeres håndfaste sondring imellem arvegods og krongods, ikke mindst fordi Saxo kun taler om *fiscus* og ikke har noget præcist ord for det »krongods«, som hans oversættere i reglen griber til, fordi Steenstrups autoritet blev så stor.

Hans andet argument for sondringens ælde findes i kong Sven Grathe's brev af c. 1148, som i *Diplomatarium Danicum* (I. Række 2. Bind nr. 107) dateres til vistnok 1151-1157, et brev hvori kongen godkender ærkebiskop Eskils overdragelse af landsbyen Esrom til klostret samme-steds. Ifølge Steenstrup (s. 368) udtaler kongen »udtrykkeligt, at det sker af Hensyn til Religionens Tarv og skjønt denne By tilhørte Riget uafhængigt af Kongernes Skiften (que ex regum decessione et successione pertinebat regno)«. En kontrol af det latinske citat i *Diplomatarium Danicum* viser dog, at Steenstrup imellem ordene succesione og pertinebat har mistet ordet iuri, og at han skriver regno i stedet for regio, hvad der faktisk står. Følgelig lyder oversættelsen i *Danmarks Riges Breve* noget anderledes end Steenstrups: »Vi ønsker, at det skal være vitterligt ... hvorledes den landsby, som kaldes Esrom, der i kraft af kongeafgang og kongetiltræden tilhørte den kongelige ret ...«. Der er således i brevet intet belæg for Steenstrups sætning »skjønt denne By tilhørte Riget uafhængigt af Kongernes Skiften«, for der står hverken »skjønt« eller »uafhængigt«, og der tales ikke om riget, men om kongen. Derfor er noten hertil i *Danmarks Riges Breve* også en misforståelse, når det siges, at »Esrom havde været krongods, der teoretisk set ikke måtte skilles fra kronen, jf. Poul Johs. Jørgensen, *Dansk Retshist.* 264, Steenstrup, *Kong Valdemars Jordebog* 368 flg.«. Følgelig har Esrom ikke været krongods, men en del af kongens patrimonium, derfor udtrykket »ex regum decessione et successione«. Dette bestyrkes af brevets følgende begrundelse: Kong Erik Lam havde overladt ærkebiskop Eskil landsbyen Esrom som et *precarium*, dvs. som retsbeskyttet lån til brug på anfordring. Efter Erik Lams død arves landsbyen af Sven Grathe, som dermed får ret til

at kræve den tilbage. Desuagtet henlægger Eskil landsbyen til Esrom kloster. Denne transaktion kaldes i brevet lovlig, hvad den forsåvidt var, vel at mærke med respekt af kongens ret til at kræve sit *precarium* tilbage. Men kong Sven godkender, hvad der var sket, fordi gaven var til manges frelse, og fordi ærkebispens samtidig overlod klostret landsbyen Villingerød, som han regulært havde købt for penge af arvingen efter biskop Herman ved kirken i Slesvig. Dette betyder, at brevet ikke kan tages til indtægt for alderen på en sontring imellem patrimonium og krongods.

Steenstrup har et tredje og sidste argument for denne sontrings høje alder. Han skriver (samme sted s. 368): »Endelig nævnes denne Art kongelige Ejendomme (dvs. kronen tilhørende gods) også i et Brev af 1170, hvori Valdemar omtaler »villa, quæ vocatur Sande, qua antiquitus juri regio subjecta erat, et cujusdam regis in regno nos antecedentis permissione ad alios transierat possessores«.« I *Diplomatarium Danicum* dateres dette brev ud fra dets udformning til årene 1157-1160, og i *Danmarks Riges Breve* oversættes den citerede sætning således, at det skal være vitteligt, »at halvdelen af landsbyen Såne (= Sande), som i gammel tid lå under kongens ret og med tilladelse af en konge, som var vor forgænger i riget, var gået over til andre ejere«. Da Steenstrup i den følgende sætning slår fast, at kronens ejendomme var uafhængelige, er det en dristig påstand, at halvdelen af Såne skulle have været krongods. Den siges jo at have ligget under kongens og ikke kronens eller rigets ret. Endvidere siges det, at kong Valdemar havde fået halvdelen af Såne med kongelig ret fra Peder Lagesen, som da var dens ejer, og at både samme Peder og kongen har skødet den til klostret, fordi den støder op til deres markskel. Meningen med, at kongen og Peder Lagesen skøder sammen, er at sikre klostrets ret og forebygge anfægtelse af kongens hjemmel. Ikke desto mindre fremgår det af et brev fra vistnok 1174 (*Dipl. Danicum* I-3 nr. 45), at kongens ret til den halvdel af Såne, som han i sit første regeringsår havde overdraget til Esrom kloster blev anfægtet af en mand ved navn Peder Scalle, søn af Niels Dota, med den begrundelse, at den samme halvdel af Såne var hans, Peder Scalles, fædrearv. Efter et fornuftigt råd frafaldt Peder Scalle den påbegyndte uretmæssige trætte og skødede samme jord efter landets skik over alteret, og han gentog denne skødning i Lund i nærværelse af kongen. Heller ikke i dette brev antydes det, at der skulle være tale om krongods, men usikkerhed herskede åbenbart med hensyn til kongens retmæssige adkomst til halvdelen af Såne.

Den foreløbige konklusion herpå må være, at Steenstrup ikke ved sine tre argumenter har dokumenteret, at adskillelsen imellem kongens

patrimonium og det kronen tilhørende gods er gammel, hvilket vil sige fra Valdemar den Stores tid, som de påberåbte kildesteder tilhører.

Dette burde ikke undre nogen, af den enkle grund, at begrebet krongods forudsætter eksistensen eller forståelsen af begrebet den juridiske person, også kaldet *persona ficta* eller en fingeret person. Dette begreb bruges i retsvidenskaben som betegnelse for et retssubjekt (dvs. et subjekt, hvem rettigheder er tillagte eller forpligtelser pålagte), når dette ikke kan angives ved at henvise til den eller de bestemte fysiske personer, der er berettigede eller forpligtede. For at behandle den juridiske person som et historisk fænomen, kan udgangspunkt tages i det allerede omtalte kongebrev fra vistnok 1174, ifølge hvilket Peder Scalle skødede halvdelen af landsbyen Sâne til Esrom kloster efter landets skik »over alteret«. Hvorfor skøde over alteret?

Forklaringen fremgår af et pavebrev fra 1198 til ærkebiskop Absalon.³ Denne havde forespurgt, hvorledes kirken skulle sikre sin adkomst til døds-gaver, når den lokale sædvaneret ikke kendte til testamenter. Paven svarer, »at man ved sådanne gaver plejer at tage lidt jord og lægge det i den yderste ende af alterklædet, som bispen eller en anden prælat i kirken holder i hånden, eller man hyller jorden i et lille stykke klæde og anbringer det med skyldig ydmyghed på selve alteret, idet man under vidnesbyrd af dem, der ser og hører, følger den form for gave, som man på folkesproget kalder skødning«. Det fremgår videre, at Absalon har gjort opmærksom på, at sådanne gaver anfægtes af visse »ordkløvere«. Bag dette ligger den omstændighed, at kirken ikke var en fysisk, men en juridisk person, et for den lokale ret ukendt begreb. Når selv kirken således må gå på kompromis med den lokale ret, har det uden tvivl været endnu vanskeligere at sondre imellem kongen som fysisk person og kronen som juridisk person.

Deraf Absalons og kirkens problem: Hvis der blev skødet til en gejstlig person, blev han og ikke kirken dermed ejer, og blev der ikke skødet til en person, var overdragelsen ugyldig efter landets love. Pavens løsning med skødning over alteret er et forsøg på et kompromis imellem den lokale sædvaneret og kirkeretten, hvorefter kirken er en juridisk person. Intet under, at dette anfægtes af såkaldte »ordkløvere«, for disse har selvfølgelig været de legale arvinger, som så sig berøvet deres patrimonium ved en i deres øjne ulovlig skødning til kirken, som ikke var en fysisk person.

Alt dette taler ganske klart imod, at sondringen imellem kongen som person og kronen som abstrakt begreb, som juridisk person, overhove-

³ Danmarks Riges Breve I-3 nr. 238.

det har været erkendt før tidligst på Valdemar Sejrs tid. Den er klart erkendt i den forordning om majestætsforbrydelse, som er udateret, men som almindeligvis dateres til Kristoffer I's regeringstid, 1252-59. Dette fremgår af et enkelt håndskrift, og Poul Johs. Jørgensen mener ikke, at noget er til hinder for denne datering, som også tiltrædes af Leegaard Knudsen. Hvis erkendelsen af kronen som juridisk person i øvrigt ikke kan påvises i det danske kildemateriale fra 1100-tallet, bestyrker det dateringen til ca. 1250, og taler imod Thomas Riis' og Skyum-Nielsens argumenter for en tidligere datering.

At hele sondringen imellem kongens privatgods og krongods forudsætter den juridiske person er indlysende. Derfor er det for hele diskussionen om Valdemars jordebog af afgørende betydning at fastslå, hvornår man er så fortrolig med dette abstrakte begreb, at man kan påtage sig at henføre kongelige rettigheder under enten den ene eller den anden kategori. Uden kronen som juridisk person kan kongelev ikke betyde krongods, så enkelt er det. I denne forbindelse er det værdt at bemærke Steenstrups konstatering af, at reglerne for, hvad der er kongelev, har været forskellige fra egn til egn og til forskellige tider. Derfor forstår man, at han kan være enig med Paludan-Müller om bag jordebogens kongelevliste at se bestræbelser for at drage et skel imellem kongegods og krongods. Ifølge Steenstrup var den oprindelige hensigt med oprettelse af kongelev at skaffe kongen ved ejendommenes afgrøde det fornødne til underhold for sig og sine mænd, og han anfører, at der kan nævnes eksempler på, at kongerne har benyttet som gæstegårde netop de i kongelevlisten nævnte ejendomme. I landskabslovene omtales kongsgårde, hvor bryder og fogder sad, og til hvilke de kongelige indtægter betaltes, men det i kongelevlisten opregnede gods forsløg kun til en kongsgård i hvert fjerde herred, så listen kan kun antages at opregne gods, der formåede at skaffe kongen underhold og ikke kun embedsgårde uden jordtilliggende ud over fogdens eget behov.

Det nærmeste Steenstrup kommer til en konklusion er da dette: Hovedsigtet med listen over patrimoniet (hovedstykket) har været at skaffe et grundlag for det i 1231 forestående skifte af Valdemar Sejrs privatgods. Fortegnelsen over kongelev slutter sig kun supplerende hertil ved blot at give navne på gods uden oplysning om dets omfang eller værdi, dog i nogle tilfælde med den vage tilsætning »*cum attinenciis suis*«, med sit tilliggende. Af hovedstykket fremgår, at Valdemar Sejrs besiddelser var overordentlig mange og rige, hvilket bekræftes af listens ofte meget specificerede opgivelser om indtægter af jordegods og godsets grænser.

Såvidt Steenstrups *Studier*, om hvilke man generelt kan konstatere, at

han på afgørende punkter lader sine fortolkninger diktere af sit juridiske system. Nok er vurderinger de lysthavendes værdidomme (P.G. Lindhardt), men som hans tre argumenter for den høje alder af sondringen patrimonium-kongelev illustrerede, var lysten så stor, at han begår fejl, når han advokatorisk og ensidigt vil nå sit resultat. Samme kritik er i øvrigt fremført imod de tre første bind af Steenstrups storværk *Normannerne*, som udkom 1876-82. Men når det er sagt, kan man tilslutte sig Leegaard Knudsens konstatering af, at der i Steenstrups jorbogsstudier findes mange nye og skarpsindige iagttagelser, som stadig virker friske og inspirerende, men de overskygges af og er ofte i strid med den kurs, hans dogmatisk-juridiske kompas på forhånd havde udstukket.

At juristen Henning Matzen som professor i retshistorie var helt enig med Steenstrup i synet på kongernes privatejendom og kongelev, kan ikke undre. I sine *Forelæsninger over den Danske Retshistorie* (Bd. II, 1893, s. 145) gentager og henviser han til J. Steenstrup: *Studier*, s. 366 flg. Og når siden Poul Johs. Jørgensen i *Dansk Retshistorie* (1. udg. Kbh. 1939, 2. udg. 1947) giver sin fulde tilslutning (s. 264) helt dertil, at patrimoniet vel for størstedelen var gods, som kongen havde arvet, så forstår man tilfulde, at historikerne efter Steenstrup, med Leegaard Knudsens ord, stort set har accepteret den traditionelle opfattelse af de danske kongers ejendomsbesiddelse.

Det retshistoriografiske supplement til Leegaard Knudsens artikel kan slutte her, og til artiklen kan henvises vedrørende Kr. Erslevs, Erik Arups, Aksel E. Christensens, Niels Skyum-Nielsens og arkæologen Anders Andréns bidrag til diskussionen. Leegaard Knudsen har ret i, at »meget få har slået sig i tøjret«.

Som et bidrag til den fastlåste diskussions substans skal dog her tilføjes nogle bemærkninger om tre emner, som måske kan hjælpe os videre: 1) ejendomsretsbegrebet, 2) regaleretten og 3) den juridiske person.

Ejendomsretsbegrebet

Ovenfor er det allerede omtalt, hvorledes den rationalistiske naturret og 1800-tallets begrebsjurisprudens nåede frem til et absolut ejendomsretsbegreb, en »fuldkommen« ejendomsret. I den ældre romerret havde en *dominus* suverænt herredømme (*dominium*) over sin fysiske formue, over jord, slaver, penge osv. I den klassiske romerret skelnedes imellem ejendoms- og besiddelsesret, ikke af begrebsmæssige men af processuelle og historiske årsager. Ejendomsretten, *proprietas*, var sikret

ved *actio vindicatio in rem*, mens besiddelsesretten, *possessio*, garanteredes ved prætoriske interdikter. I kejsertiden skred grunden under den private ejers herredømme. Under dominatet kunne kejsermagten efter behag gøre indgreb i borgernes retssfære. Kejserens dominium var hans herredømme, hans herskabsret over riget og undersåtterne.

Da det vestromerske rige brød sammen i folkevandringsstiden, forsvandt kejsermagten og dermed grundlaget for en række juridiske konstruktioner i romerretten. Anderledes i det østromerske rige, hvor retsvidenskaben fortsat dyrkedes inden for rammerne af et fungerende kejserrige, som i 529 under Justinian frembragte det lovværk, *Corpus Iuris Civilis*, som skulle blive fællesnævneren for europæisk retsvidenskab i middelalderen og sidenhen. Tingsretten, og dermed ejendomsretten, i Justinians lovværk er på mange punkter forskellig fra den klassiske romerret, men de fundamentale træk genfindes: *dominium (proprietas)* er i princippet stadig ejerens eksklusive ret over for de begrænsede rettigheder over ting (servitutter, brugs- og nyttesret, besiddelsesret), som betegner en faktisk råden uden hensyn til ejendomsret.

I de tidligere romerske provinser i Vesteuropa skete der en forenkling (vulgarisering) af retten, så f.eks. besiddelse (*possessio*) kom til at betyde enhver form for råden over jord og gods. Der var ikke behov for nuancer, kun for de allermest nødvendige regler. Men i gejstligheden trivedes skrivekunsten, og da kirken både levede efter sin egen kanoniske ret og efter romersk ret, så overlevede kendskabet til Justinians lovværk. Det blev siden 1000-tallet genstand for intense studier. De såkaldte glossatorer forsøgte i kommentarer til lovteksterne at få overblik over det store lovværk og dets formodede opbygning og system. Således mente man af retskilderne at kunne udlede en sondring imellem den umiddelbare ret i tingen (*jus in re*) og den middelbare ret til tingen (*jus ad rem*), for i den klassiske romerret kunne ejeren, som havde mistet sin ting, søge den tilbage fra alle og enhver ved en tinglig klage (*actio in rem*), i modsætning til de situationer, hvor en sagsøger i kraft af en aftale med en person havde krav alene imod denne om levering af en ting (*actio in personam*). Denne forskel i søgsmål var som nævnt udsprunget af det romerske processystems historiske udgangspunkt, men de middelalderlige juristers bestræbelser for at indpasse de romerske regler i et system fik dem på den tanke, at forskellen i klager beroede på en forskel i rettighedernes natur. *Jus in re*, ejendomsret, pante-ret, servitutret, var tinglige rettigheder. Summen af disse regler var tingsretten. *Jus ad rem*, retten til tingen ifølge en overenskomst imellem to parter, var en fordringsret, en obligationsret. Ret i tingen var en rettighed af højere natur end ret til tingen. Sondringen var altomfattende

og slugte alle rettigheder. Når en ret var placeret i den ene eller den anden kategori, fangede bordet. Alle retsvirkninger kunne deduceres fra rettighedens natur.

Denne sondring kom til at gennemsyre hele retsvidenskaben, inklusive retshistorien, som jo var juristernes gebet, og den har været accepteret langt ind i 1900-tallet. Derfor har disse bemærkninger været nødvendige som baggrund for forståelsen af f.eks. Steenstrups *Studier* og Matzens *Forelæsninger*.

Et relevant spørgsmål må det være, hvorledes landskabslovene behandler begrebet ejendomsret. Svaret er enkelt: Det gør de ikke. Gennemgår man lovenes ordforråd vedrørende adkomst til jord og ting, tales blot om ens egen (eghin, eghen, eghet) og om, at noget er i ens eje (eghn, ægn, eghæ). Denne person bliver i den yngst redigerede af lovene, den jydsk fra 1241, til en »ejer«, uden at der heraf kan udledes nogen ændret opfattelse af adkomst- og rettighedsbegrebet. Ordet eje(n)dom findes først på dansk i det 15. århundrede uden tvivl hentet fra nedertysk, hvor ordet »egen dom« kendes fra det 13. århundrede som betegnelse for (ejendoms-)ret til en genstand, men også for selve den i ejendom værende genstand. Ældre end ejendom er det fællesgermanske ord *eigen*, et substantiveret participium til *eigan*, der betyder at besidde. På dansk har det sidste århundredes oversættelser af de gammel-danske tekster konsekvent ledt på vildspor ved at gengive det at have (besidde) noget med »ejendomsret«. Landskabslovene har ikke noget teknisk udtryk for ejendomsret, men bruger, som germansk ret i øvrigt, ejefald eller genitiv: mit, dit og hans. På disse punkter er ærkebiskop Anders Sunesens latinske parafrase til Skånske Lov illustrerende, for han kender det juridiske universalsprog. Hvor loven bruger have(a), skriver Anders Sunesen *habere* eller *possidere*, men oversætterne bruger at eje. I forbindelse med skødning kalder Anders Sunesen retten over jord for *dominium*, og når sønnen arver sin fader, får han besiddelsen (*possessio*) med ejendomsretten (*cum proprietate* – kap. 37), så ærkebispen kender romerretten og dermed forskellen, men oversætterne til nutidsdansk bruger overalt eje, ejendom og ejendomsret, og fra begrebet ejendomsret deducerede Steenstrup og Matzen de retsvirkninger, som deres samtids begrebsjurisprudens havde udstyret denne absolutte ret med, men om middelalderens virkelighed er dermed intet sagt. Hvad det f.eks. betyder, at kongen i almindingsskov har jorden, og bønderne har skoven (Jydske Lov I-53), eller at kongen også har det, som ingen mand har (Jydske Lov III-61), kan ikke udledes af 1800-tallets retsvidenskab.

I den tidlige middelalders *tyske* kilder tales på latin om *possessio*, *pro-*

prium, proprietas, dominium, dominatio eller blot om *ius*, så spredt og tilfældigt, at fællesnævneren kun kan være herredømme eller magt over jordegods og løsøre. Det danske materiale fører til samme resultat. Og hvad specielt angår sondringen krongods og kongegods, er det værd at bemærke, at begreberne »Krongut« og »Königsgut« i vid udstrækning bruges synonymt i middelalderens tyske kilder.⁴

Specielt vedrørende de danske byer tager Steenstrup udgangspunkt i kongens oprindelige ejendomsret til bygrunden, men han mener, at jorden senere blev de enkelte bymænds, »og Kongen fordrede sig aldrig betragtet som privatretlig Ejer af Grunden og Borgerne som Lejere« (*Studier*, s. 134).

Uden at kunne forklare, hvorfor kongen opgav sin ejendomsret, så har han altså oprindeligt haft den. Hvorfor opstiller Steenstrup denne konstruktion på et ved nærmere eftersyn manglende kildemæssigt grundlag? Fordi han ellers ikke kan forklare jordebogens liste over kongelev. Han er fanget af sin egen modsætningslutning fra kongernes privatgods til krongods og kongelev. Om mange af byerne i kongelevlisten »er der næppe Tvivl om, at disse Byer ere anførte i Listen, fordi de oprindeligt have rejst sig paa Grund, der tilhørte Kronen, hvad enten denne var dyrket Gods eller Alminding. Vanskeligt er det dog at paavise, hvilken Betydning dette havde paa Kong Valdemars Tid, om en By regnedes til Konunglef eller ikke« (Steenstrups fremhævelser).

Hertil kan spørges, hvilket formål kongelevlisten så overhovedet har? Herom nedenfor, men på dette sted den konstatering, at der i nyere dansk historieskrivning ikke hidtil er sat spørgsmålstegn ved det påståede faktum, som Steenstrup er ophavsmand til: At danske byer er vokset op på krongods eller på grund, som tilhørte kongen.

Her skal blot nævnes nogle eksempler på sporene efter Steenstrup i dansk historieskrivning: Hos Erik Arup:⁵ Konunglev var, hvad der var overladt kongen som ejendom, og hos Svend Aakjær, som i *Kong Valdemars Jordebog* (Kbh. 1926-43, genoptrykt 1980) i et og alt gentager og bekræfter Steenstrups opfattelse. I *Schultz' Danmarkshistorie* (Bd. I, 1941) skriver Hal Koch (s. 727) om perioden 1042-1241, at man fortrinsvis har henlagt markeds- og handelspladser til områder, der var i kongens eje; »om det altid har været saaledes, ved vi ikke, men sikkert er det, at en hel Række af de Pladser, som fik bymæssig Bebyggelse, kan konstateres at have hørt til Kongelevet ...«. Men borgernes fulde ejendomsret til

⁴ Jfr. Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte, art. Krongut v. M. Herberger, 1978.

⁵ Danmarks Historie, Bd. I, Kbh. 1926, s. 231.

den grund, de boede på, var dog anerkendt, »men en Mindelse om Kongens oprindelige Ejendomsret er bevaret i de Skatter og Afgifter, der svares af borgerne«. Mens Thorkild Ramskou i *Politikens Danmarks Historie* (Bd. 2, 1962) ikke nævner kongen i forbindelse med de ældste byer (s. 69-73 og s. 389-392), konstaterer Inge Skovgaard-Petersen i *Gyldendals Danmarks Historie* (Bd. I, 1977, s. 144-145), at kongemagten i de efter 900-tallet følgende århundreder grundlagde den ene by efter den anden. Bygrundlæggelsen var et redskab i kongens hånd. Om møntvæsen skriver hun, at kongen ydede beskyttelse af markedet og vejen dertil, og han modtog til gengæld en afgift – »muligvis var den lokale mønt kongens kvittering herfor«. I Erik Ulsig og Axel Kjær Sørensens artikel »Studier i Kong Valdemars Jordebog – Plovtalsliste og Møntskat« (*Historisk Tidsskrift* 81 (1981) s. 22) indskrænker forfatterne sig til den konstatering, at »næsten alle købstæder hørte umiddelbart under kongen« uden nærmere at forklare dette »umiddelbare« forhold. Heroverfor nøjes Niels-Knud Liebgott i *Sesams Danmarkshistorien, Middelalderen* (Bd. I, 1984, s. 49) med at betone, at enhver bydannelselse havde sin forudsætning ... »Oftest var bydannelsen et samlingssted, hvor handlende mødtes siden gammel tid.«

Men sporene af Steenstrup er ikke forsvundet: I *Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie* (Bd. 3, 1988, s. 33) skriver Peter Sawyer: »I 1000-tallet var det et gennemgående træk ved alle byerne og alle de steder der i givet fald kunne udvikle sig til byer, at de tilhørte kongen, og i 1200-tallet var de allerfleste byer kongelige besiddelser, *kongelev*.« Og senere: »I begyndelsen var både lægmænd og præster kun lejere på kongens ejendom – kirken fik først egen jord hen imod midten af 1000-tallet – og de fleste byer vedblev at være kongelige besiddelser. De verdslige indvånere i byerne betalte en halvårlig leje – arnegæld og midsommergæld – til kongen. Først i 1000-tallet, da der var skabt et effektivt pengevæsen, og da kirken var begyndt at organisere sig, kunne de danske konger med fordel satse på at anlægge nye byer.«

Stadig på baggrund af kongens ejendomsret til den jord, hvorpå byer opstod, udnævnes kongen til byernes grundlægger, men vælger man at se bort fra det 19. århundredes juridiske begreber og definitioner, så kan kongens bygrundlæggelser nedtones til hans anlæg af borge på militært strategiske steder, som han kan have arvet eller købt. Hvis en sådan borg tilmed lå ved en handelsrute ad søvejen, eller hvis handelsmænd kunne drage fordel af en borgs placering, er der skabt mulighed for opkomst og vækst af en købstad. Mere behøver man ikke at lægge i ordet bygrundlæggelse. Kongen kan ikke diktere handelsvejene, men

kan han sikre by-, havne- og torvefred, får han ud fra princippet noget for noget krav på told og afgifter.

Uden egentligt kildemæssigt belæg har flere af de citerede historikere i tillid til Steenstrups autoritet sat lighedstegn imellem det diffuse kongelev og krongods. Som nævnt har Saxo ikke noget ord for begrebet krongods.

Vedrørende ejendomsretsbegrebet kan konkluderes, at det er en anakronisme at tilbageføre det 19. århundredes definition af begrebet på middelalderens retsopfattelse. Hvis kilderne ikke stemmer med systemet, har man fortolket dem, så de kom til det. Steenstrup så, hvad han ønskede at se, og for Matzen var f.eks. reglen i Jydske Lov II-31 til besvær, fordi den kategorisk siger, at hvis en mand lejer et hus, så er det hans eget, indtil lejemålet er udløbet. Dette er stik i strid med systemet, for leje kan pr. definition ikke gå forud for eje. Når de middelalderlige kilder taler om »at have noget i være« (i værge), så dækker det både ejers og besidderens ret.

I nogle forbindelser er Steenstrup åben over for det synspunkt, at rettigheder for kongen afledes af hans majestætsret og ikke af en oprindelig ejendomsret. Med brug af den forklaring havde de juridiske krumspring kunnet undgås. Alt hvad man i oversættelser af *Kong Valdemars Jordebog* har kaldt »ejendomme« benævnes på latin ved *possessiones*, besiddelser, og begrebet krongods som modstykke til kongens besiddelser nævnes ikke.

Regaleretten

Som nævnt behandlede Kolderup-Rosenvinge lovenes regler om kongens ret til danefæ og vrag, hans forstrandsret, samt rettigheder over sunde, større vandløb, fjorde og almindinger. Han betragtede disse rettigheder som udslag af kongens ejendomsret, hvad Steenstrup ligeledes gjorde, fordi man derved kan give en fælles juridisk forklaring på en usystematisk, eksempelvis opregning af en række indbyrdes vidt forskellige kongelige rettigheder.

I artiklen »Die Funktion der Regalien im Mittelalter« har den tyske retshistoriker Hans Thieme påvist, hvorledes sammenblandingen af ejendomsret og regaleret er sket.⁶ Det er det romanistiske ejendomsretsbegreb, der har foresvævet retshistorikerne, når de har kaldt regalerne for brudstykker af ejendomsret. Det er de norditalienske glossa-

⁶ Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanische Abteilung, Bd. 62, 1942, s. 79 ff.

torer og deres tyske epigoner, der har betragtet regalerne som afledt af kongens *dominium directum* eller »overejendomsret«.

Steenstrups gennemgang af regalerne i *Studier over Kong Valdemars Jordebog* følger det traditionelle mønster fra europæisk regaleret, et emne som efter hans tid er blevet bedre udforsket, selvom det for nylig i *Lexikon des Mittelalters* (Bd. 7, München 1995, sp. 556 ff., s.v. Regalien, -politik, -recht v. D. Hägermann) konstateres, at en sammenfattende nyere fremstilling af temaet mangler, trods dets betydning. Det fremgår dog, at benævnelsen regaler først får sin betydning af statslige højhedsrettigheder i det 12. og 13. århundrede i takt med receptionen af romersk verdslig ret.⁷ Vigtig i denne udvikling var rigsdagen i Roncalia i 1158, hvor fire berømte retslærere fra Bologna, en række høje gejstlige og 28 dommere fra italienske byer på kejserlig foranledning nedfældede en lang række regalerrettigheder, hvis fællesnævner var af finansiel og fiskal karakter, dvs. ensbetydende med kejserlige indtægter.⁸ Forud havde pavedømmet gjort krav på regaler, Regalia S. Petri, så kirken tilkommende afgifter blev adskilt fra verdslige, og kirken bidrog til udviklingen af regaleretten, også med det formål at sætte verdslig øvrighed i stand til at opkræve skatter og afgifter, så fredslove kunne gennemføres, og kongelig retfærdighed håndhæves af den til enhver tid regerende, lovligt valgte konge. Kirken gik principielt ind for valgkonedømmet, fordi en konge, som ikke levede op til kirkens krav om fred og retfærdighed, så kunne afsættes. Derfor ønskede kirken kronen ophøjet til en juridisk person som subjekt for krongods og regaler. Kendskab til juraen bag denne konstruktion formidledes af gejstlige, der havde studeret såvel kanonisk ret som romerret. Som doktorer i disse retssystemer, som magistre og notarer fungerede gejstlige – og endnu i 13. og 14. århundrede kun gejstlige – i hvert fald i det bevarede kildemateriale vedrørende danske forhold.⁹ Enhver ærkebiskop og biskop rådede over et kancelli, og kirken leverede kongemagten den fornødne bistand til rigets forvaltning. At *Kong Valdemars Jordebog* er udarbejdet og nedskrevet af gejstlige, er hævet over al tvivl.

⁷ Det kan hertil bemærkes, at Anders Andrén i *Den urbana scenen. Städer och samhälle i det medeltida Danmark*, Malmö 1985, s. 74 ff. bruger regalebegrebet så tidligt som i 1000-tallet.

⁸ Om detaljer jfr. Paul Willem Fensterwalder: »Die Gesetze des Reichstags von Roncalia vom 11. November 1158«, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanische Abteilung*, 1931, s. 1-69 og H. Thieme: »Die Funktion der Regalien im Mittelalter« i samme tidsskrift 62, 1942, s. 57-88. Ole Fenger: *Romerret i Norden*, Kbh. 1977, s. 77-78.

⁹ Jfr. Ole Fenger: *Notarius Publicus. Notaren i latinsk middelalder*, Århus 2000.

Vedtagelserne på rigsdagen i Roncalia, *Constitutio de regalibus*, blev af glossatorerne optaget i den såkaldte langobardiske lensret og udbredtes siden som bestanddel af *Corpus Iuris Civilis* til hele Vesteuropa som fælles ret, men stadig i skikkelse af en buket forskelligartede rettigheder, regaler, til brug for *dominus terrae*, landets fyrste. Men netop eksemplifikationen af disse rettigheder peger entydigt tilbage til Roncalia-listens opregning af 25 specificerede regaler, blandt hvilke de vigtigste er ret over veje, sejlbare floder, havne, kyster, ret til told og skat, møntret, bøder, øde jord, dømtes gods, fiskeri, saltskat og majestætsforbryderes gods. Til samtlige disse regaler findes kilder i *Corpus Iuris Civilis*.¹⁰

Hans Thieme betoner i sin ovenfor citerede artikel, at regalerne i middelalderen er en finanskilde for konger og territorialherrer, oprindeligt med det formål at håndhæve fred og ret, men senere også til andre offentlige formål. Fordi kongen i middelalderen ikke var lovgiver, betjente han sig af privilegier og udnyttede regalerettigheder. Regalerne blev dermed instrumenter for kongelig forvaltning, så marked og mønt, veje og strømme blev til kongelige rettigheder og beføjelser, *men ikke til krongods*. Listen over regaler er ikke udtryk for gennemførte rettigheder, kun tilbud og muligheder for kongelige indtægter. Og behovet for dem øgedes støt, også på Valdemar Sejrs tid. Hans såkaldte jordebog må være udtryk for et behov for fiskal effektivitet. I landskabslovene kan man registrere regalerettens udvikling fra de ældre til de yngre lag og redaktioner: I dem alle har kongen som fredens håndhæver og til rigets værn krav på bøder og skatter: stud, innæ, leding. I Skånske Lov omtales regaler ikke, hverken møller eller veje er regaler, ej heller opdrevet gods. I forholdet imellem Skånske Lov og Anders Sunesens parafrase tager kongen ifølge lovens kap. 90-91 for fredsbrud alt undtagen jord, men i parafrasens kap. 62 tilføjes, at kongen herudover for majestætsforbrydelse inddrager også den dømtes jordegods, hvilket er en regaleret. I øvrigt nævner parafrasen ingen regaler. I et tillæg til loven siges, at kongen har ret til alt gods i jorden og sølv i høje.

I Valdemars sjællandske lov omtales heller ingen regaler, men ifølge Eriks sjællandske lov tilhører hittegods kongen, altså forløberen for sætningen, at kongen har, hvad ingen har. Øde torper, udmark og møller er ikke regaler, men det er det forladte drivende skib, og det samme gælder danefæ som guld og sølv. Ifølge Jydske Lov har kongen i almindingsskov jorden som regale, mens bønderne har skoven, og vrag til-

¹⁰ Jfr. P.W. Fensterwalder: »Die Gesetze des Reichstags von Roncalia vom 11. November 1158«, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanische Abteilung, Bd. 71, 1931, s. 1-69, specielt s. 67.

hører kongen, fordi kongen har alle forstrande, og det, som ingen mand har, det har kongen, også vrage er kongens.

Hermed er nævnt alle eksempler på regalerettigheder i de danske landskabslove. Fælles for regalerne er, at de tilkommer kongen og ikke kronen eller riget. I de norske og svenske love er billedet det samme, og forbilleder til dem alle findes i Roncalia-listen og dermed i romerretten. Alle lærde gejstlige og alle notarer har kendt dem, så det kan ikke undre, at kongerne fra slutningen af 1100-tallet gør krav på stadig flere regaler. Omvendt går det ikke an at tale om regaler som ældgamle fænomener. Kongemagten har altid haft behov for underhold og indtægter, og afhængigt af politisk styrke har kongemagten med kirkens hjælp kunnet stille de øgede krav, som regalerettens katalog legitimerede. Men i forbindelse med kongeleveproblemet er det vigtigt at konstatere, at regaleret og krongods er forskellige begreber, som intet har med hinanden at gøre.

Den juridiske person

Ovenfor blev omtalt ærkebiskop Absalons problemer med at få lægfolk til at begribe, at kirken var en korporation hævet over personer, det vil sige en fiktiv eller juridisk person.

For kanonisk ret er det et fundament, at kirken som sådan er hævet over fysiske personer. Kirken er et selvstændigt retssubjekt som bærer af rettigheder og forpligtelser. For den klassiske romerret var den juridiske person aldeles ikke noget fast og accepteret begreb. Den romerretlige overdragelsesretshandel såvel som den romerske procesret forudsatte fysiske og nærværende personer som parter. At den romerske prætor opererede med *actiones fictitiae*, fingerede søgsmål, betød, at prætor kunne pålægge judex at pådømme en retssag, som om den ene af parterne havde en anden retlig status, end tilfældet var, f.eks. at han retligt skulle behandles som romersk borger og ikke som en fremmed, hvad han faktisk var. Men dermed var han ikke en juridisk person i en senere tids forstand.¹¹

Når romerretten accepterede, at en flerhed af personer kunne optræde som en retlig enhed, som *societas* eller *corporatio*, var der stadig tale om en flerhed af fysiske personer. Kirken så tidligt mulighederne heri. Oprindeligt betragtede den sig som menighedens åndelige fællesskab,

¹¹ Jfr. Max Kaser: *Das römische Privatrecht. Zweiter Abschnitt. Die nachklassischen Entwicklungen.* München 1959, s. 103-107.

men i begravelseskorporationer, som modtager af gaver og som besidder af kirkebygninger og jordegods, var den nødt til at udvikle sig som juridisk person.

Her kom kejseren til hjælp som lovgiver. Efter at Constantin den Store i 313 havde anerkendt kristendommen som religion, og efter at Theodosius I. i 391 ophøjede kristendommen til den eneste tilladte religion i romerriget, funderedes kirkens status som retssubjekt.

Begrebet juridisk person udvikles tidligt i kanonisk ret og udbredes med den. I vesteuropæisk verdslig ret kendes »kronen« ikke, før man får kendskab til begrebet juridisk person i kanonisk ret og ifølge kirkens belæring om »kronen«, som i lighed med »kirken« består, selvom personer skifter og forgår.

Af det ældste danske kongebrev, hvis indhold vi kender, Knud den Helliges gavebrev til Sct. Laurentiuskirken i Lund fra 25/7 1085, fremgår, at kongen håndhæver freden i sit rige. Jordegods, som kongen skænker kirken, er han kommet i besiddelse af, fordi et par navngivne fredløse med det har købt sig freden tilbage. Det afgørende i nærværende forbindelse er, at kongen disponerer over godset som sit eget, om krongods er der ikke tale.

Det er der i bredere sammenhæng heller ikke i det grundige nye tyske storværk *Lexicon des Mittelalters*. Under ordet »Krone« behandles denne overhovedet ikke som juridisk eller fiktiv person, kun som en genstand, et herskabstegn til at bære på hovedet.

Begrebet juridisk person behandles i den ligeledes ret nye *Handwörterbuch der deutschen Rechtsgeschichte* (1978) under opslagsordet »Körperschaft (juristische Person)« af retshistorikeren Ekkehard Kaufmann (Bd. 2, sp. 1147-1155). Den kanoniske ret kaldes »fiktionsteoriens moder«, den kristne kirke har siden oldkirkens tid betragtet sig som et fællesskab af de troende, *universitas fidelium*. Af dette fællesskab udvikles begrebet den juridiske person, som tildeles en lang række funktioner til forvaltning og sikring af kirkens gods og formue.

Mens det for naturretsfolkene var »unaturligt« at operere med en fiktiv eller juridisk person, tog den historiske skoles germanister i det 19. århundrede korporationsbegrebet og dermed den juridiske person op til indgående behandling. I evnen til »Genossenschaftsbildung« så germanisterne kimen til staten i almindelighed og en tysk enhedsstat i særdeleshed. Men hvor de tyske retshistorikere måtte leve med manglende kontinuitet imellem middelalderens første og det andet tyske rige, som realiseredes i 1871, dér kunne de danske retshistorikere gå ud fra en ubrudt kongerække siden Gorm den Gamle. Steenstrup og Matzen har taget den juridiske person i form af »kronen« til sig, ikke blot som her-

skabssymbol, men også som subjekt for krongodset, som dermed bliver lige så gammelt som kongedømmet.

I kapitel XVI i sine *Studier* behandler Steenstrup »Grundregalerne« og indleder med spørgsmålet: »Hvilke vare Landets Domæner, eller til hvilke Dele af Riget tillagde Kronen sig Ejendomsret?« Han vælger at give undersøgelsen et yderligere omfang, fordi hen mener det nødvendigt for en forståelse af kongelevlisten. Selvom historieskriveren Sven Aggesen i forbindelse med dronning Thyras befæstning af Dannevirke beretter, at kongen dengang havde ejendomsret til hele landet, bestriker Steenstrup denne påstand, fordi ingen love eller andre kilder omtaler en sådan ret. Han forklarer sætningens oprindelse med en i middelalderen almindelig sammenblanding af de rettigheder, som kongen besad i kraft af privatretlig adkomst, og de egentlige majestætsrettigheder. »Den Kongen tillagte Ejendomsret bør forklares som det vi nu kalder en Majestætsret«.

Selvom Steenstrup anså undersøgelsen om kongens ejendomsret til landet for nødvendig for forståelsen af kongelevlisten, må han (s. 332) erkende, at den ikke førte til noget direkte udbytte med hensyn til fortolkningen af jordebogen. Alligevel gav den ham en forståelse af, hvad man dengang opfattede som majestætsrettigheder. Selvom vi efter datidens opfattelse af den myndighed, som tillagdes kongen »ikke ret vel kunde vente i Listen over Konunglef udsondret paa en vor nuværende Opfattelse tilfredsstillende Maade, hvad der tilkom Kronen i Kraft af privatretlig Adkomst og i Kraft af et Regale«. I listen mener Steenstrup dog at kunne udsondre fire ting: 1. Domæner, nemlig dels ubebyggede arealer i kraft af sætningen, at kongen ejer alt øde, dels egentligt jorde gods, samt saltbrænderier; 2. Købstæder; 3. De erobrede lande Rügen og Femern; 4. Skatter, omend kun skatter af det frisiske område nævnes. Tilbage står så blot beviset for, at patrimonium skal forstås som modsætningen til kongelev, som er identisk med den juridiske person, kronens gods (s. 381 f.).

I *Handwörterbuch der deutschen Rechtsgeschichte* giver M. Herberger en oversigt over den tyske forskningssituation vedrørende krongods (Krongut). Den er ret kompliceret, ikke kun fordi begreberne »Krongut« og »Königsgut« som allerede nævnt bruges som synonyme, men også fordi jordegods ofte henhørte til regalerne. Under kong Lothar 3. af Sachsen (1125-37) synes en sondring imellem de to godskomplekser at være erkendt ved brug af romerretlige og kanoniske kategorier. En forfatter sondrer ca. 1130 imellem egentligt rigsgods, *res publica*, og den kongelige privatformue, *res privata*. Begrebet *res publica* må forudsætte den juridiske person. I den forbindelse er det af interesse, at man i Böhmen,

Polen og Ungarn knytter transpersonale forestillinger til begrebet *corona regni* og fra slutningen af 1100-tallet bruges i Böhmen ordet »Krone« i betydningen krongods. I retsbogen *Schwabenspiegels* ældste redaktion fra ca. 1275 er terminologien helt klar (*riches gut/kinniges eigen (gut)*).

Ifølge Steenstrup findes det afgørende bevis for, at det gods, kongen ejer som privatmand, kaldes *patrimonium* i Kristoffer I's forordning (1252-59), hvorefter gods, som forbyrdes, »*regno et carone* (fejl for *corone*), *non patrimonio regis ascribantur*« (s. 382). Heri har Steenstrup utvivlsomt ret, hvad Poul Johs. Jørgensen bekræfter, men Steenstrups derpå følgende slutning er højst tvivlsom: »Man kan vel endog tilføje den nærmere Bestemmelse, at alt det i Jordebogen anførte Gods, om hvilket vi ikke af historiske Aktstykker læse, at det allerede i det 13de Aarhundredes Slutning var i Kongeslægts Besiddelse, blev henregnet til Krongods.« Og krongodset var det egentlige kongelev eller de ejendomme, der var henlagt til kongernes underhold og skulle bevares som kronens eje, uafhængig af kongernes skiften. Modsætningen hertil danner *patrimonium*. I sine bestræbelser for at imødegå Paludan-Müllers tese om, at *patrimonium* alene skulle betyde fædrearv, gør Steenstrup dennes modsætning til kongelev og dermed til krongods.

Men hvad betyder egentlig ordet kongelev, og hvis meningen er krongods, hvorfor hedder det så ikke kronlev, når andre kilder end jordebogen taler om rigets eller kronens gods (*bona regni, bona coronæ*)? Ligesom Steenstrup udlægger Poul Johs. Jørgensen jordebogens ord *konunglef* som »hvad der er overladt kongen«. Med rette gør Leegaard Knudsen i sin artikel opmærksom på, at problemerne vedrørende betydningen af ordene kongelev og *patrimonium* ikke lader sig løse ad filologisk vej, og at ordet kongelev kun kendes fra *Kong Valdemars Jordebog*, mens *patrimonium* kendes fra adskillige kilder. I den forbindelse kan det bemærkes, at den traditionelle udlægning af ordet har ført til, at følgende sætning i Kristoffer I's pantebrev vedrørende Samsø og Endelave af 21. oktober 1253 *cum bonis nostris tam patrimonialibus quam regalibus ibidem et cum omni iure nostro* (*Dipl. Danicum* 1253, nr. 132) i *Danmarks Riges Breve* oversættes ved »med alt vort Gods, baade Fædrenejord og Konunglev, i de samme Lande og med al vor Ret«.

Leegaard Knudsen anfører, at filologen Kr. Hald om betydningen af ordet lev mener, at »ejendom« er en rigtigere oversættelse end noget efterladt, arv. Det kan hertil føjes, at John Kousgård Sørensen når til samme betydning af -lev i yngre stednavne.

Afslutning

Hvis man på hele denne baggrund gennemgår den historiografiske udvikling bag kongegods og krongods, siden Suhm talte om kongens brød, må man understrege den af begrebsjurisprudens uhildede Kofod Anchers gentagelse af kongens brød med tilføjelsen: »I den Mening kaldes ofte Kongens Gods, eller hvad deraf blev svaret til Kongens Bord, i Kong Valdemars Jorde Bog ... Konunglef«. Her tales kun om kongen, ikke et ord om kronen. Med Kolderup-Rosenvinge kommer ejendomsretten, proprieteten, den fuldkomne ejendomsret, ind i billedet, hvor den har været siden. Om H.N.A. Jensen kan konstateres, at han opererer med regaleret, før den kendtes andre steder i Europa, og det samme gælder krongodsets opståen, førend begrebet juridisk person overhovedet var erkendt af andre end kirken. Paludan-Müller sondrede imellem kongehusets gods og kongedømmets indtægter og jordegods, og sondringen til trods er det vigtigt at betone indtægterne, hvor Steenstrup koncentrerer sig om de to arter af faste ejendomme, som han lægger til grund for sin forståelse af jordebogen, en forståelse som helt dikteres af hans juridiske system- og begrebstænkning, som i bund og grund er ahistorisk. Matzen rammes af samme kritik, og det kan undre, at en i øvrigt så skarpsindig retshistoriker som Poul Johs. Jørgensen accepterer at sætte lighedstegn imellem kongelev og krongods uden kilde-mæssigt belæg, så meget mere som han erkender, at vi ikke har sikkerhed for, at jordebogens oplysninger er udtømmende, og må gå ud fra, at reglerne for, hvad der var kongelev, ikke var de samme i alle lande. Men som Leegaard Knudsen påpeger, satte Poul Johs. Jørgensen Kristoffers forordning om majestætsforbrydelse i centrum, og han mente ikke, at sondringen imellem kongelev og patrimonium var meget ældre end, at den var kendt i det 12. århundrede. Blandt de få bidrag fra senere historikere skal blot noteres Aksel E. Christensens betoning af, at skellet imellem de to kategorier af jordegods udviskes hurtigt i løbet af det 13. århundrede. At regaleretten skulle betyde øget krongods, som af Skyum-Nielsen antaget, kendes ikke andre steder. Regalerne er kongelige indtægtskilder i eller uden sammenhæng med jordbesiddelse.

Til filologernes oversættelse af -lev med »ejendom« kan bemærkes, at det er uheldigt at bruge et ord, som man ikke brugte før i den sene middelalder, og som har ført til så mange fejlslutninger, så besiddelse, »i være« eller adkomst er bedre ord for den faktiske og retlige rådighed. Kongelev betyder så blot en kongelig besiddelse eller ret, og der er, som Leegaard Knudsen konstaterer, intet filologisk argument, der tvinger os til at tolke det som særligt udlagt embedsgods.

En gennemgang af kongelevlistens 126 stednavne ved hjælp af Svend Aakjærs kommentarer i *Kong Valdemars Jordebog* (Kbh. 1926-43, genoptrykt 1980) viser, at der 46 steder har været kongsgårde, 35 steder er begrundet i regalerettigheder, møntsteder, øde egne, almindinger, en eng (der yder 140 væddere), samt enkelte skove, færgesteder, laksefangst og saltovne, 14 andre vides at være kongelige besiddelser, 7 må have været i kongelig besiddelse, da de i 1285 blev tildømt kronen (*nomine corone regni Dacie*), kun om de resterende 24 stednavne kan forbindelsen til kongen ikke oplyses.

Leegaard Knudsen gør opmærksom på, at filologen Anders Bjerrum i en artikel i *Festskrift til Kristian Hald* (1974) »Om betydningen af -lev« mener det sandsynligt, at substantivet kununglef blot er en oversættelse af latinsk *bona regalia*. Mon ikke Bjerrum her rammer plet, så fællesnævneren bag kongelevlisten er kongelige rettigheder og indtægter, som intet har med krongods i specifik betydning at gøre? Hermed farvel til købstædernes placering på jord, som kongen ejede, farvel til deduktioner fra et absolut ejendomsbegreb og til den juridiske person som forudsætning for krongodsbegrebet. For middelalderen er det afgørende ikke abstrakte rettigheder, men afgrøder og afkast, kort sagt afgifter og skatter.

Kongelevlistens stednavne fordeler sig geografisk med rundt regnet en tredjedel i Jylland-Fyn, det samme på Sjælland, Lolland-Falster og sidste tredjedel i Skåne, Halland, Blekinge og Bornholm, altså en nogenlunde jævn spredning, som øst for Storebælt nærmer sig et kongelev pr. herred, hvad tilfældet langt fra er i Vestjylland.

Hvis jordebogens hovedstykke og dets anhang kongelevlisten ses som et led i en effektivisering af opkrævningen af afgifter og ydelser til kongen, kan den være et led i de samme bestræbelser, som i 1086 i England førte til udarbejdelsen af *Domesday Book*, der netop var et register over kongelige indtægter i form af skatter og afgifter, over boroughs, hvor skatter betaltes, samt lister over kongelige besiddelser (*terra regis*) og len.

Leegaard Knudsen konstaterer, at sondringen mellem krongods og kongens gods synes at være mere formel end reel, for i praksis rådede kongerne lige frit over krongods og privatgods. Dette er korrekt, men når Leegaard Knudsen til slut i sin artikel argumenterer for, at kongens forpligtelser over for krongodset skulle være et af kongen indført forbehold, er det svært at følge ham. Til afhændelse af krongods krævedes samtykke fra rigets stormænd, *meliores regni*. De har hånd i hanke med krongodset, men ikke med kongens eget gods. At kongen således skulle styrke stormændene kan ikke have været i kongens interesse.

Omvendt var stormændene på vagt over for majestætsforbrydelsen og proceduren bag den. Derfor den bremse på kongen, at forbrudt jord tilgik kronen og ikke kongen.¹²

Det blev ovenfor antydnet, at kirken befordrede valgkongedømmet på bekostning af arvekongedømmet, så den styrkede kronen som juridisk person. Dette kan bekræftes af den anmodning til paven fra Valdemar Sejr i 1240, som Leegaard Knudsen også omtaler. Paven bemyndiger bisperne i Århus og Viborg til at tillade kongen at tilbagekalde de gaver, dennes forgængere i strid med deres ed havde bortgivet. Kirken sikrer således krongodset.

Anders Leegaard Knudsens artikel er som sagt velkommen, fordi den giver anledning til fornyet diskussion vedrørende et så vigtigt emne som den danske konges gods i højmiddelalderen. Velkommen ikke mindst fordi den svenske historiker Jerker Rosén i artiklen om krongods i *Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder* (Bd. IX, 1964) for Sveriges og Danmarks vedkommende går ud fra en klar distinktion i 1100-tallet imellem krongods (da. kongeleiv) og kongernes patrimonium, altså den traditionelle opfattelse, mens han påfaldende kort om Norge konstaterer, at der hersker delte meninger om, hvorvidt sondringen har kunnet drages dér.

Meningen med nærværende artikel har primært været at forklare den rolle, som juristerne har spillet for sondringen imellem patrimonium og krongods. Det sidste ord er næppe sagt. Når allerede Kofod Ancher pegede på angelsaksiske forbilleder, gejstlige og verdslige, for effektiv opkrævning af almisser (plovskat) og kongelige skatter i blandt andre Knud den Stores angelsaksiske love, ligger heri muligheder for at komme videre. Det samme gør der måske i en sammenligning af kongeleiv og det svenske og norske Husaby-system som ramme om et forvaltningsapparat. I et af Valdemar Sejr i 1233 udfærdiget brev anvendes ordet Husby om en kongen eller en biskop underlagt by. I Sverige findes 70 eksempler på Husaby som stednavn, 46 i Norge, og i kongeleivlisten findes som nævnt 126 steder opført. Kan det tænkes, at kongeleiv har samme funktion som husabyerne?

I stedet for at slutte modsætningsvis fra patrimonium, en slutning som blev draget af den unge juridiske kandidat, Johs. Steenstrup, kommer man måske ud fra et for det middelalderlige kongedømme basalt behov for effektiv skatteligning og skatteopkrævning nærmere til en forståelse af det ord, som én eller et par gejstlige valgte for kongeskat eller kongestud i den situation, da latinske betegnelser som *servitium regis*

¹² Jfr. Ole Fenger: Romerret i Norden, Kbh. 1977, s. 78 ff.

(hvad der skal ydes kongen) eller *bona regalia* (kongelige rettigheder) skulle have et ord på det danske folkemål: »kongelev«.

Uanset hvor meget kongen og hans følge, kancelliet indbefattet, har rejst rundt og modtaget underhold og nathold, så må kongen have været lokalt repræsenteret af en kongelig bryde eller ombudsmand, der af herredernes beboere opkrævede, »hvad der er overladt til kongen«.

Historikeren Svend Aakjær blev i 1925 af Steenstrup og Finnur Jónsson opfordret til at udgive kong Valdemars jordebog efter en plan, som han drøftede med Steenstrup. Den udkom som nævnt i perioden 1926-43 med udførlig indledning, selve teksten, oversættelse og facsimiler. Det store værk bærer præg af Steenstrups fortolkning af håndskriftet og fremtræder som båret af et ønske om at bekræfte dennes tese om indre sammenhæng imellem jordebogslisterne, selv på punkter hvor blot ét eksempel eller to bruges til at bekræfte denne tese. Ligesom Steenstrup bruger han selv de mindste kildemæssige detaljer og fortolkninger til formålet, men hans bestræbelser forekommer ikke overbevisende, hovedindtrykket er stadig, at jordebogens formål kun er kongelige indtægter uden harmonisk sammenhæng, hvilket kun kan undre, hvis nutidens krav om ensartet og ligelig beskatning er udgangspunktet. Ud fra denne målestok er håndskriftet disparat, men ud fra middelalderens forudsætninger, hvor trods alt hvert af rigets lande havde sit eget retssystem, kunne ophavsmændene til »jordebogen« ikke have gjort det bedre. Men Svend Aakjær er lige så dygtig en advokat for et helhedssyn, som Steenstrup var det.

Der hersker enighed om, at Paludan-Müllers syn på jordebogen som udslag af skriveøvelser ikke er rigtigt. Heri havde Steenstrup ret. Men man må konstatere, at samme Steenstrup, Matzen og Poul Johs. Jørgensen, alle tre jurister af uddannelse, på juridisk grundlag og med juridisk argumentation og fagets definitioner i enighed har beskrevet nogle for dansk middelalderhistorie relevante problemer uden egentligt modspil fra historikere med anden faglig baggrund. Noget halter, hvis man måler middelalderens retsforhold med det 19. århundredes juridiske metode, eller med Steenstrups egne ord: »Paa en vor nuværende Opfattelse tilfredsstillende Maade«. Vi ender i konformisme, hvis vi presser nutidens definitioner ned over fortiden.

SUMMARY

Kongeleu and Crown Lands

Since the middle of the nineteenth century there has been a particular tradition among Danish historians regarding the use of the concepts 'the king's domain' and 'the crown lands.' There is no doubt that Danish historians' view of this matter rests upon the authority of three legal historians and jurists: Johannes Steenstrup (1844-1935), Henning Matzen (1840-1910) and Poul Johannes Jørgensen (1873-1947). Steenstrup defined crown lands (*kongeleu*) as the estates assigned for the sustenance of the king regardless of the succession, as opposed to the royal patrimony, which consisted of the king's inherited property.

In the beginning of the nineteenth century historians had discussed the question of the kings' right to the realm and its estates, but Steenstrup reacted forcefully, when the historian Caspar Paludan-Müller (1805-1882) in 1871 ascertained that the registration of crown lands in *King Valdemar's Cadastre* was merely to be considered as an exercise in handwriting. While Paludan-Müller considered patrimony solely as the king's inheritance, Steenstrup saw it not only as inheritance, but also as private wealth – basing his view on the juridical contradistinction to crown lands (*kongeleu*).

Steenstrup's contention is ultimately explained by his own as well as his contemporaries' legal method, which was based on their rationalistic view of natural law and the conceptual jurisprudence of the nineteenth century.

Matzen, like Steenstrup, considered the king's and the crown's property rights as an instance of a fixed concept of the right of property. For them the right of inheritance and the right of property flowed from a given legal system; it was assumed to be primordial and universal.

Steenstrup's arguments for what he presented as an age-old distinction are, however, demonstrably flawed by distortions suited to supporting his conclusions, for it can be clearly shown that the distinction between the king's and the crown's property does not go back to the twelfth century. The nineteenth century's legal concept of the right of property is not a concept found in the Middle Ages, where no distinction was made between property rights and possession. Conclusions based on the premise that the king or the crown owned all the estates of the realm are therefore misconceptions, however persistently they occur in present-day Danish historical writings. In some of this literature regal rights are also endowed with great age, whereas they first appear in a European context at the Diet of Roncalia in 1158. Finally, the concept of crown lands presupposes the legal phenomenon of a juridical or fictitious person, a concept developed in Canon Law on the basis of Roman Law and accepted only much later by secular jurists.

There is therefore no reason to equate the list of *kongeleu* in *Valdemar's Cadastre* (the word itself is found in no other source) with crown lands. The basis for the distinction between crown lands and patrimony is thereby dissolved. Whatever the meaning of *kongeleu*, it cannot be decided philologically. The question remains moot, but legal definitions of the nineteenth century are no help in understanding Mediaeval legal concepts: Le conformisme commence à la définition.

Translated by Michael Wolfe